

Původní vydání: Argonauts of the Western Pacific
An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea
London: George Routledge & Sons, Ltd.
New York: E. P. Dutton & Co.
1922

Z anglického originálu přeložila: Šárka Bartíková
sarka.bartikova@seznam.cz
74,54 ns, 134 183 znaků

ÚVOD

PŘEDMĚT, METODY A ROZSAH VÝZKUMU

I

Obyvatelé pobřeží ostrovů Jižního Pacifiku až na výjimky jsou nebo před svým vyhynutím byli skvělí mořeplavci a obchodníci. Mnozí z nich stavěli velmi dokonalé typy velkých kánoí schopných plavby na širém moři a vydávali se na nich na dlouhé obchodní cesty nebo válečné a dobytelské výpravy. To platí také o Papuo-Melanésanech, kteří obývají pobřeží a odlehlé ostrovy Nové Guiney. Obecně je lze popsat jako odvážné námořníky, pracovitě výrobce a schopné obchodníky. Střediska výroby keramiky, kamenných nástrojů, kánoí, jemných košíků nebo cenných ornamentů jsou rozprostřena na několika místech v závislosti na dovednostech obyvatel, děděných kmenových tradicích a specifických vlastnostech dané oblasti. Proto se s tímto zbožím obchoduje na poměrně rozsáhlém území a někdy se dostává na stovky mil daleko.

Mezi různými kmeny lze vysledovat pevně dané formy výměny prostřednictvím jasně vymezených obchodních cest. Nejpozoruhodnější mezikmenové obchodní vztahy panují mezi kmenem Motu z oblasti Port Moresby a kmeny Papuánského zálivu. Motuové se plaví stovky mil v masivních, těžko ovladatelných kánoích, které se nazývají lakatoi, s charakteristickou plachtou ve tvaru krabího klepete. S sebou vozí keramické zboží a ozdoby z mušlí pro obyvatele Papuánského zálivu (v dřívějších dobách také kamenné čepele) a za ně výměnou dostávají ságo a těžké vydlabané kmeny, které Motuové následně používají k výrobě svých kánoí lakatoi.¹

Dále na východ podél jižního pobřeží žijí pracovití Mailuové, schopní mořeplavci, kteří prostřednictvím každoročních obchodních cest spojují východní část Nové Guiney s centrálním pobřežím.² Domorodí obyvatelé ostrovů a souostroví rozprostřených kolem East End jsou tedy v neustálém obchodním kontaktu. Výborně to ve své knize popisuje profesor Seligman, zejména co se týče bližších obchodních cest mezi různými ostrovy obývanými jižními Massimy.³ Existuje zde však ještě jiný, velmi rozsáhlý a značně složitý obchodní systém, jehož větve nesahají pouze k ostrovům kolem East End, ale pokrývají také Louisiady, ostrov Woodlark, Trobriandské souostroví a ostrovy d'Entrecasteaux. Tento systém zasahuje i do hlavní části Nové Guiney a má nepřímý vliv na několik dalších vzdálenějších oblastí, jako je ostrov Rossel a některé části severního a jižního pobřeží Nové Guiney. A právě tento obchodní systém, kterému se říká kula, je předmětem mé knihy. Jak dále uvidíme, jedná se o ekonomický fenomén značného teoretického významu. V kmenovém životě domorodých obyvatel v jeho dosahu hraje klíčovou roli – sami místní lidé si plně jeho význam uvědomují a spojují s ním své myšlenky, ambice i touhy.

II

Ještě před zahájením popisu samotného systému kula je třeba uvést, jaké metody byly použity při shromažďování etnografického materiálu. Výsledky vědeckého bádání v jakémkoliv odvětví by měly být popsány zcela objektivním a otevřeným způsobem. Nikoho by ani nenapadlo vést fyzikální nebo chemické experimenty bez podrobného popisu použitých přístrojů, způsobu pozorování, jejich počtu, časového harmonogramu a míry přesnosti, s jakou byl každý pokus veden. V méně exaktních vědeckých oborech, jako jsou biologie nebo geologie, toto sice nelze provést až tak doslova, ale každý badatel se bude co nejvíce snažit, aby čtenáře seznámil se všemi podmínkami, za jakých vedl daný experiment nebo učinil svá pozorování. V etnografii, kde objektivní záznam zmiňovaných údajů je snad ještě důležitější, však bohužel nebyl v minulosti dostatečně poskytován. Mnozí autoři plně neosvětlují své metodické postupy a jednotlivá zjištění předkládají, jako by přicházela z mlhavého neznáma.

Velmi snadno bychom mohli citovat uznávaná díla, která mají kolem sebe aureolu vědeckosti, a přitom jsou plná všeobecných tvrzení a čtenář se nikdy nedozví, na základě čeho autoři dospěli

ke svým závěrům. Nenalezneme v nich žádnou kapitolu nebo část, kde by se uvádělo, za jakých podmínek probíhala pozorování nebo sběr informací. Pouze takovéto etnografické zdroje mají podle mého názoru nezpochybnitelnou vědeckou hodnotu, protože pouze na jejich základě můžeme jasně rozlišovat na jedné straně mezi výsledky přímého pozorování, přímými výpověďmi domorodých obyvatel a výkladem a na straně druhé mezi dedukcemi autora ovlivněnými jeho úsudkem a psychologickým pohledem.⁴ K dispozici by měl být podobný přehled, jaký uvádíme dále v textu (část VI této kapitoly), aby čtenář mohl na první pohled co nejpřesněji odhadnout míru autorova osobního obeznámení s popisovanými skutečnostmi a hned viděl, za jakých okolností autor získával informace od domorodých obyvatel.

Žádný historik například nemůže očekávat, že jeho dílo bude vážně přijato, pokud bude tajit své zdroje a minulost líčit, jako by ji čelil z křišťálové koule. V etnografii je autor sám sobě kronikářem i historikem, jeho zdroje jsou sice snadno dosažitelné, ale zároveň těžko postižitelné a velmi komplexní, nejsou soustředěny v nehybných hmotných dokumentech, ale v chování a paměti žijících lidí. V etnografii je často obrovská vzdálenost mezi surovým materiálem, který badatel získává při svém pozorování, ve výpovědích domorodých obyvatel nebo z kaleidoskopu kmenového života, a mezi konečnou oficiální prezentací výsledků. Etnograf musí překonat tuto vzdálenost v průběhu mnoha namáhavých let, které uplynou od momentu, kdy vstoupí na odlehlou pláž a pokusí se navázat první kontakt s domorodými obyvateli, do chvíle, kdy začne psát konečnou verzi svých zjištěných výsledků. Stručný popis strastiplné cesty etnografa, tak jak jsem ji sám prožíval, snad toto přiblíží lépe než jakékoliv dlouhé abstraktní pojednání.

III

Představte si, že se najednou ocitnete sami s veškerým svým vybavením na tropické pláži blízko domorodé vesnice a člun nebo bárka, která vás přivezla, pomalu mizí v dáli. Příbytek máte domluven u jiného bělocha v sousedství, ať už obchodníka nebo misionáře, a tak nezbyvá, než se pustit hned do etnografické práce. Představte si dále, že jste začátečník bez předchozích zkušeností, bez někoho, kdo by vás mohl vést nebo vám pomoci. Jediný další běloch v okolí se totiž zrovna na místě nezdržuje nebo nemůže či nechce s vámi ztrácet čas. Přesně takto probíhalo mé zasvěcení do terénní práce na jižním pobřeží Nové Guiney. Velmi dobře si vzpomínám na dlouhé návštěvy vesnic v průběhu prvních týdnů, na pocit beznaděje a zoufalství, když se mi po mnoha tvrdošijných, avšak marných pokusech, nijak nedařilo dostat se do skutečného kontaktu s domorodci nebo získat nějaký materiál. Na dlouhou dobu jsem pak upadal do malomyslnosti a zabořil jsem se do četby románů podobně, jako kdyby se někdo v záchvatu tropické deprese a nudy dal na pití alkoholu.

Představte si, jak vstupujete poprvé do vesnice, ať už sami nebo v doprovodu bílého průvodce. Pár domorodců se kolem vás seběhne, zejména pokud ucítí tabák. Ostatní, ti důstojnější a starší, zůstanou sedět na místě. Váš bílý průvodce už je zvyklý nakládat s domorodými obyvateli vlastním způsobem, nerozumí způsobu, kterým k nim chcete přistupovat vy jako etnograf, a ani se o něj příliš nezajímá. Tato první návštěva ve vás vzbudí nadějný pocit, že až se příště vrátíte sami, vše půjde snadněji. Tak jsem alespoň doufal já.

Když jsem se tedy vrátil, získal jsem si samozřejmě hned pozornost. Pár zdvořilostí v pidginizované angličtině na obou stranách a rozdávání tabáku vytvořily přátelskou atmosféru. Poté jsem se pokusil přejít k jádru věci. Chtěl jsem se na úvod vyhnout tématům, která by mohla vyvolat podezření, a proto jsem začal od „techniky“. Někteří domorodci zrovna něco vyráběli a bylo celkem snadné se na daný předmět podívat a získat název náradí, nebo dokonce odborné výrazy popisující pracovní postup, ale to bylo tak všechno. Je třeba si uvědomit, že pidginizovaná angličtina je velmi nepřesný nástroj pro vyjadřování myšlenek. Než se člověk naučí dobře formulovat otázky a chápat odpovědi, ovládá ho spíše nepříjemný pocit, že plynulá komunikace s domorodci takto nebude nikdy možná. Zpočátku jsem nebyl schopen s nimi vést podrobný a explicitní hovor. Věděl jsem, že nejlepším řešením bude začít sbírat konkrétní údaje, a proto jsem se pustil do sčítání obyvatel ve vesnici,

sestavoval jsem rodokmeny, zpracovával plány a mapoval příbuzenské vztahy. Tento materiál však k ničemu nevedl a nijak mi nepomohl lépe pochopit skutečnou mentalitu nebo chování domorodých obyvatel, protože se mi nedařilo zajistit jeho domorodý výklad a neumožnil mi ani hlubší ponor do kmenového života. Na téma jejich náboženství, magie nebo víry v kouzelnou moc jsem také nic nezískal, snad kromě pár umělých folklórních předmětů, a i tam byla hodnota zamlžena kvůli jazykovým problémům.

Informace od některých bílých obyvatel v oblasti měly sice svou hodnotu, ale zároveň byly z hlediska mé vlastní práce velmi odrazující. Vždyť tito lidé zde žili celé roky a měli nepřeberné množství příležitostí k pozorování domorodých obyvatel a k vzájemné komunikaci, a přesto o nich vlastně nic pořádného nevěděli. Jak jsem tedy mohl doufat, že se mi jen za několik měsíců nebo jeden rok podaří zjistit více než jim? Navíc způsob, jakým moji bílí informátoři hovořili o domorodcích a formulovali své názory, byl přirozeně poznamenán absencí jakéhokoliv vzdělání v oboru a nedostatkem důslednosti a přesnosti. Kromě toho u nich samozřejmě převažovaly velmi podjaté názory a předsudky, což je u běžných lidí zákonité, ať už se jedná o správce, misionáře nebo obchodníky, nicméně člověku, který touží po objektivním a vědeckém pohledu, jsou takové názory nanejvýš odpudivé. Zvyk přistupovat ke všemu, co etnograf považuje za skutečně závažné, se sebeuspokojivou lehkomyšlností; znehodnocování všeho, co považuje za vědecký poklad, tj. domorodou kulturu, duševní zvláštnosti a nezávislost – takovéto přístupy jsou známé z děl mnoha podřadných amatérů, a na tyto předsudky jsem také na místě narazil u většiny bílých obyvatel.⁵

A skutečně, při svém prvním etnografickém výzkumu na jižním pobřeží jsem se začal posouvat kupředu, až když jsem zůstal v oblasti sám. Podařilo se mi každopádně zjistit, v čem tkví tajemství úspěšné terénní práce. Jaké kouzlo tedy pomáhá etnografovi odkrýt skutečnou duši domorodých obyvatel a spatřit pravdivý obraz kmenového života? Úspěchu lze jako obvykle dosáhnout trpělivým a systematickým uplatňováním pravidel zdravého rozumu a známých vědeckých principů, rozhodně však ne prostřednictvím nějakého zázračného ošizeného postupu, který by vedl k požadovaným výsledkům bez jakéhokoliv úsilí nebo nesnází. Metodické principy lze shrnout do tří hlavních kategorií. Badatel musí mít samozřejmě zaprvé skutečně vědecké záměry a znát hodnoty a kritéria moderní etnografie. Zadruhé si musí zařídit dobré pracovní podmínky, tzn. především žít bez bělošské společnosti přímo mezi domorodými obyvateli. A konečně je třeba uplatňovat řadu specifických metod sběru, zpracování a ukládání důkazního materiálu. Ke každému z těchto tří stavebních kamenů terénního výzkumu je třeba podat ještě podrobnější vysvětlení a já začnu druhým předpokladem, protože ten je nejzákladnější.

IV

Patřičné podmínky pro etnografickou práci. Z tohoto hlediska, jak už bylo řečeno, je třeba umět se odstříhnout od bělošské společnosti a držet se v co nejužším kontaktu s domorodci. K tomu vede jediná cesta, totiž postavit si stan přímo v jejich vesnici (obrázek I a II). Je příjemné mít základnu v bělošském prostředí, už kvůli nákupům, a vědět, že máte k dispozici útočiště pro případ nemoci nebo přemíry domorodých vjemů. Musí však ležet dostatečně daleko, aby se nestala trvalým místem vašeho pobytu, ze kterého se budete pouze vynořovat v pravidelných intervalech, abyste si „vesnici odpracovali“. Vzdálenost by vám dokonce měla bránit i v tom, abyste ho mohli kdykoliv využívat k odpočinku. Domorodí obyvatelé totiž nejsou přirozenými společníky bělochů. Když s nimi pracujete několik hodin a díváte se, jak obdělávají své zahrady, shromažďujete folklórní materiál nebo hovoříte o zvycích, začnete samozřejmě toužit po společnosti sobě blízké. Pokud jste však ve vesnici sami a vše je velmi vzdálené, vydáte se třeba na hodinu na osamělou procházku, potom se znovu vrátíte a zcela přirozeně vyhledáte společnost domorodců – tentokrát jako útěchu před samotou, stejně jako by se jednalo o kohokoliv jiného. A díky tomuto přirozenému styku se naučíte je poznávat a mnohem lépe se seznámíte s jejich zvyky a názory, než kdyby vám je zprostředkovával placený a často znuděný informátor.

Mezi pouze sporadickými návštěvami domorodců a skutečným nepřerušovaným kontaktem je diametrální rozdíl. Co to tedy znamená? Pro etnografa může být život ve vesnici zpočátku nezvyklý, někdy nepříjemný, jindy až příliš dobrodružný a zajímavý, ale brzy se velmi přirozeně vyladí podle svého okolí.

Jakmile jsem se usadil v Omarakana (Trobriandské ostrovy), brzy jsem se začal svým způsobem podílet na vesnickém životě, těšil jsem se na významné nebo slavnostní události, zajímal jsem se o všeobecné dění a drobné vesnické příhody a každé ráno jsem se probouzel do dne, který pro mne začínal v podstatě stejně jako pro každého domorodce. Vylezl jsem ze své moskytiéry a vesnický život kolem mne se teprve probouzel, nebo všichni už naopak byli plně pohrouženi do své práce, to záleželo na času a také na sezóně, protože domorodci vstávají a začínají pracovat někdy dříve, jindy později podle potřeby. Při své ranní procházce vesnicí jsem viděl intimní detaily rodinného života – umývání, vaření, jedení. Mohl jsem si prohlédnout přípravu na každodenní práci – domorodci začínali vyřizovat své pochůzky nebo skupiny mužů a žen se už plně věnovaly výrobě (obrázek III). Hádky, vtipy, výjevy z rodinného života, události obvykle triviální, někdy dramatické, ale vždy významné vytvářely atmosféru jejich i mého každodenního života. Je třeba také připomenout, že vesničané mne viděli každý den, a proto už nebyli mou přítomností nijak znepokojeni, přestali se přetvařovat nebo kontrolovat a já jsem již nebyl rušivým prvkem kmenového života, který jsem zkoumal. S příchodem neznámého člověka do primitivního prostředí vždy dochází k ovlivňování, ale toto už pro mne neplatilo. Věděli, že do všeho strkám nos, dokonce i do věcí, o které by se nezajímal ani žádný dobře vychovaný domorodec, a proto mne dokonce začali vnímat jako nedílnou součást svého života, jako nutné zlo nebo nepříjemnost, která bývala vykoupena dávkami tabáku. Ať už se v průběhu dne dělo cokoli, vše bylo nablízku a nic nemohlo uniknout mé pozornosti. Rozruch kolem večerního příchodu šamana, pár hlučných, skutečně závažných hádek nebo sporů ve vesnici, různé nemoci, léčebné postupy, úmrtí, magické rituály, které bylo nutno vykonat, toto vše jsem nemusel nijak složitě vyhledávat, ani se obávat, že mi uniknou, protože vše se odehrávalo přímo přede mnou, u mého vlastního prahu (obrázek IV). Je třeba zdůraznit, že jakmile dojde k něčemu dramatickému nebo významnému, je ideální tuto událost okamžitě prozkoumat, protože domorodci nedělají nic jiného, než že o ní neustále hovoří. Jsou příliš rozrušení, aby vše dokázali udržet pod pokličkou, a příliš se o ni zajímají, než aby si snad z duševní lenosti nechávali podrobnosti pro sebe. Na druhou stranu jsem se samozřejmě dopouštěl opakovaného porušení etikety, na což mne domorodci, kteří už na mne byli zvyklí, vždy velmi rychle upozornili. Musel jsem se naučit jednat a do jisté míry jsem si osvojil cit pro domorodá pravidla slušného a neslušného chování. S jejich pomocí a také díky možnosti pobývat v jejich společnosti a účastnit se některých jejich her a kratochvílí jsem začal mít pocit, že jsem s nimi ve skutečném kontaktu, a to je tím hlavním předpokladem úspěšného terénního výzkumu.

V

Etnografovi však nestačí jen rozložit síť na správném místě a čekat, co se do nich chytí. Musí to být aktivní lovec, svou kořist k nim hnát a sledovat ji až do těch nejzazších koutů. Tak se dostáváme k aktivnějším metodám sběru etnografického materiálu. Na konci části III jsem se zmínil, že etnograf musí mít dobré znalosti nejmodernějších výsledků vědeckého bádání, jeho principů a cílů. Nebudu toto tvrzení dále nijak rozvíjet, pouze připojím jednu poznámku, aby nedošlo k nedorozumění. Dobrý přehled o teorii a nejnovějších poznatcích neznamená být zatížen „předpojatými názory“. Pokud se člověk vydá na expedici, aby si ověřil určité hypotézy, ale není schopen měnit své názory a ochotně se jich pod tíhou nových poznatků zbavovat, není třeba dodávat, že jeho práce bude bezcenná. Čím více otázek však s sebou do terénu ponese, čím více dokáže upravovat své teorie podle skutečnosti a vnímat vliv faktů na teorii, tím lépe bude připraven na svou práci. Předpojaté názory jsou škodlivé při každé vědecké práci. Hlavním věnem vědeckého myslitele je schopnost předvídat problémy a tyto problémy se pozorovateli poprvé odhalí při teoretickém studiu.

Práce Bastiana, Tylora, Morgana a německé „Volkerpsychologie“ přetavily starší nezpracované informace cestovatelů, misionářů a dalších a ukázaly nám, jak důležité je uplatňovat hlubší koncepce a zároveň se zbavovat těch nepropracovaných a zavádějících.⁶

Koncept animismu nahradil takové prázdné pojmy jako „fetišismus“ nebo „uctívání ďábla“. Pochopení systémů klasifikace vztahů otevřelo cestu skvělým a moderním vědeckým výzkumům domorodé kultury a společnosti, které v terénní práci vedla cambridgeská škola. Psychologická analýza německých myslitelů přinesla bohatou úrodu velmi cenných informací v podobě výsledků nedávné německé expedice do Afriky, Jižní Ameriky a Tichomoří, zatímco teoretické práce Frazera, Durkheima a dalších byly a jistě na dlouhou dobu ještě i budou velkou inspirací pro badatele v terénu, které povedou k novým výsledkům. V terénu se vědci zcela spoléhají na podněty pramenící z teorie. Sami však samozřejmě mohou také působit na poli teorie a při práci v terénu tohoto využívat. Ale jinak jsou tyto dvě funkce odděleny a v průběhu výzkumu musejí být odděleny jak v čase, tak z hlediska pracovních podmínek.

Jakmile se vědecký zájem obrátí na oblast, které se dosud věnovali pouze zvědaví amatéři, a začne ji zpracovávat, dřívější chaos a nekonvenčnost vystřídá pravidlo a pořádek. A toto platí také o etnologii. Dokázala přeměnit senzační, divoký a nevypočitatelný svět „divochů“ v řadu dobře zorganizovaných společenství, která se řídí zákony a chovají se a uvažují podle pevných principů. Výraz „divoch“, ať už měl původně jakékoliv konotace, se spojuje s představami bezuzdné svobody, nepravidelnosti, s něčím skutečně svérázným. Lidé si běžně představují, že domorodci žijí v ochranné náruči přírody, více méně podle svých možností a chuti a jsou otroky podivných a fantasmagorických náboženství a představ. Moderní věda naopak ukazuje, že jejich sociální instituce mají velmi jasnou strukturu, že veřejné i soukromé vztahy se řídí autoritou, právem a pořádkem, přičemž v osobních vztazích se projevuje velmi silný vliv složitých příbuzenských a klanových vazeb. Ve skutečnosti jsou všichni součástí husté sítě povinností, funkcí a výsad, které odpovídají zpracované kmenové, komunitní a příbuzenské struktuře (viz obrázek IV). Jejich názorům a zvykům rozhodně nechybí určitá konzistence a jejich znalost okolního světa je jim dostatečnou oporou v mnoha náročných počinech a aktivitách. Domorodé umělecké tvorbě nechybí význam ani krása. Rozhodně jsme dnes v moderní etnografii velmi vzdáleni pojetí, které v minulosti představoval jeden uznávaný vědec, když na otázku ohledně mravů a zvyků domorodců slavně odpověděl: „Zvyky žádné, mravy bestiální.“ Dnešní věda má k dispozici příbuzenské tabulky, genealogie, mapy, plány a diagramy. Jedná se o rozsáhlou a velkou disciplínu, která dokáže popsat složení kmene, klanu nebo rodiny a vykresluje nám obraz domorodců jako osob, které se drží pravidel slušného chování. Život u dvora ve Versailles nebo u španělského dvora by podle nich nesnesl srovnání a zdál by se nevázaný a snadný.⁷

Proto hlavním cílem etnografické terénní práce je poskytnout jasný a solidní popis společenského zřízení a rozlišit řád a pravidla všech kulturních jevů od irelevantních aspektů. Kostru kmenového života je však třeba nejprve poznat. Hlavním úkolem etnografa je všechny jevy především důkladně prozkoumat a nevybírat si pouze ty senzační, výjimečné, nebo dokonce legrační či podivné. Doba, kdy se tolerovalo vykreslování domorodců jako pokroucených a dětinských karikatur člověka, dávno pominula. Takový obrázek není pravdivý a, jako mnoho jiných klamů, byl vyvrácen vědou. Etnograf v terénu musí vážně a střízlivě postihnout všechny jevy a každý aspekt kmenového života a přistupovat bez rozdílu ke skutečnostem, které se mu zdají běžné, fádni a obyčejné stejně jako překvapivé nebo neobvyklé. Výzkum také musí pokrýt i celou kmenovou kulturu ve všech jejích aspektech. Konzistence, řád a pravidla, které se u každého aspektu odkryjí, pak pomohou spojit vše do jednoho jasného celku.

Etnograf, který se rozhodne zkoumat pouze náboženství, technologii nebo společenskou organizaci, takto jen uměle vymezuje pole zkoumání a bude v důsledku ve své práci významně znevýhodněn.

VI

Výše zmíněné velmi obecné pravidlo jsme tímto již dostatečně popsali a nyní se můžeme soustředit na podrobnější posouzení metody. Úkolem etnografa v terénu, jak už bylo uvedeno, je popsat všechna pravidla a zásady kmenového života, vše stálé a trvalé, sestavit anatomii jejich kultury a složení společnosti. Tyto skutečnosti, ačkoliv jsou jasně dané a vymezené, však nejsou nikde zformulované. Neexistuje žádný sborník písemných nebo explicitně podaných zákonů a veškeré kmenové tradice i celá společenská struktura jsou vtěleny do toho nejhůře postižitelného materiálu, totiž do člověka. Tyto zákony však nejsou s konečnou platností formulovány dokonce ani v lidské mysli nebo paměti. Domorodci dodržují požadavky kmenového kodexu, ale nerozumí jim. Stejně tak se řídí svými instinkty a impulzy, ale nejsou schopni popsat ani jedno pravidlo psychologie. Veškerý řád domorodých institucí je automatickým výsledkem propojení duševních sil tradic a fyzických podmínek okolního prostředí. Ostatně stejně tak i prostý člen jakékoliv moderní instituce, ať už je to stát, církev nebo armáda, je sice její součástí a náleží k ní, ale nemá přehled o výsledné souhrnné činnosti celku a už vůbec ne o její organizaci, a proto by bylo marné pokoušet se s domorodci rozebírat abstraktní a sociologické otázky. Je tu však rozdíl. V naší společnosti má každá moderní instituce své vzdělané členy a historiky, své archivy a dokumenty, zatímco v domorodé společnosti nic takového neexistuje. Proto je třeba nalézt nějaký prostředek, jak tento problém vyřešit. Úkolem etnografa je tedy shromáždit konkrétní důkazní materiál a vyvodit obecné závěry. Na první pohled se to zdá samozřejmé, ale dokud etnografický terénní výzkum nedostal vědecký základ, rozhodně se tímto způsobem nepostupovalo. Navíc z praktického hlediska není nijak snadné tuto metodu konkrétně aplikovat a uplatňovat ji systematicky a důsledně.

Nemůžeme se sice domorodců ptát na abstraktní a obecná pravidla, ale můžeme alespoň zjistit, jak by se přistupovalo ke konkrétním případům. Pokud například chceme vědět, jak by řešili nějaký zločin nebo jak by ho potrestali, nemá smysl pokládat všeobecnou otázku: „Jak trestáte zločince?“. Na vyjádření odpovědi by nebylo možné ani najít slova, ať už v domorodé řeči nebo v pidginizované angličtině. Pokud si ale představíme nějaký konkrétní případ, nebo ještě lépe, když se něco konkrétního skutečně stane, domorodce to podnítí k vyjádření názoru a poskytnou spoustu informací. Pokud opravdu k nějakému činu dojde, spustí se velká debata, zazní slova rozhořčení, domorodci začnou zaujímat stanoviska a přiklánět se na jednu nebo na druhou stranu a veškerá komunikace bude s největší pravděpodobností obsahovat také mnoho konkrétních názorů a morální kritiku a odhalí společenské mechanismy, které daný čin spustil. A pak už je snadné, aby se domorodci rozhovořili o jiných podobných případech, aby si vzpomněli na další skutečné situace a popsali všechny dopady a aspekty. Na základě tohoto materiálu, který musí pokrývat co nejširší škálu jevů, pak lze pomocí indukce vyvodit závěry. Mezi vědeckými metodami a přístupem, který vychází pouze z uplatňování zdravého rozumu, je jistý rozdíl. Badatel musí především zajistit mnohem větší ucelenost a podrobnost svého průzkumu a zároveň postupovat s až pedantickou systematickostí a metodičností. Vědecky vzdělaný člověk se také bude při svém šetření držet jen těch skutečně relevantních otázek, aby dosáhl výsledků opravdového významu. Vždyť smyslem vědeckého školení je právě poskytnout empirickému badateli jakési vnitřní duševní schéma, kterého se pak může držet a podle něhož určuje směr dalšího výzkumu.

Vraťme se ale k našemu příkladu. Debata o celé řadě konkrétních případů odhalí etnografovi společenský mechanismus pro určování trestu. A to je jedna část nebo jeden aspekt kmenové autority. Představme si dále, že podobným způsobem inference z konkrétních údajů se badatel dostane k pochopení dalších charakteristik domorodého života, jako jsou např. vůdcovské role v průběhu válek, v hospodaření, při organizování slavností – získá tak najednou všechny údaje potřebné k zodpovězení otázek ohledně kmenové vlády a společenské autority. Při skutečné terénní práci se srovnáním nashromážděných dat často odhalí jisté mezery a nedostatky, což pak vede k dalšímu výzkumu.

Z vlastní zkušenosti mohu říci, že velmi často se problém zdál vyřešen a vše působilo jasně a srozumitelně až do chvíle, než jsem začal psát krátký předběžný přehled výsledků. Teprve tehdy jsem spatřil obrovské nedostatky, které ukazovaly, kde leží nové problémy, a vedly mne k další práci. Ve skutečnosti jsem věnoval několik měsíců mezi první a druhou expedicí a něco přes rok před třetí pročitáním všech materiálů a přípravou k publikaci. Pokaždé jsem se dostal do bodu, když už část byla téměř zpracována k vydání, ale pokaždé jsem věděl, že budu muset vše znovu přepsat. Takoveto vzájemné obohacování a spojení konstruktivní práce s pozorováním bylo však velmi cenné a jiným způsobem bych se zřejmě ani nedostal kupředu. Uvádím tento svůj osobní příběh, abych ukázal, že výše uvedené informace nejsou jen pouhou prázdnou metodou, ale výsledkem vlastní zkušenosti. Tato kniha popisuje rozsáhlou instituci a celou řadu souvisejících aktivit a aspektů. Každému, kdo se nad tímto tématem zamyslí, určitě bude jasné, že informace o tak složitém a rozvětveném jevu by nebylo možno získat žádným přesným a uceleným způsobem, pokud by nedocházelo k neustálému vzájemnému působení konstruktivní práce a empirického ověřování. Ve skutečnosti jsem osnovu instituce kula sepsal v terénu i v přestávkách mezi expedicemi nejméně šestkrát a pokaždé jsem narazil na nové problémy a překážky.

Shromažďování konkrétních dat k širokému spektru skutečností je tedy jedním z hlavních aspektů metodiky pro práci v terénu. Úkolem není získat jen pár příkladů, ale pokud možno vyčerpát všechny dostupné případy. A při hledání takových případů bude badatel nejúspěšnější, když jeho mentální schéma, bude nejjasnější. Pokud však charakter shromažďovaného materiálu dovolí, je třeba toto duševní schéma změnit v reálné a vytvořit z něj diagram, plán nebo ucelenou synoptický přehled všech případů. Již dlouhou dobu ve všech více méně dobrých moderních publikacích o domorodcích očekáváme, že budou obsahovat celkový soupis nebo přehled příbuzenských vztahů a termínů s relevantními údaji a že se nebudou soustředit pouze na několik zvláštních nebo nezvyklých vztahů nebo projevů. Pokud při zkoumání příbuzenských vztahů sledujeme jednu větev za druhou, získáme tak genealogickou tabulku. Tuto metodu již v minulosti používali někteří přední badatelé, např. Munzinger a Kubary, pokud si správně vzpomínám, a k dokonalosti ji ve své práci dovedl Dr. Rivers. Stejně tak i při zkoumání konkrétních údajů o ekonomických transakcích, když se snažíme zmapovat historii nějakého cenného předmětu a poznat způsob jeho oběhu, nás princip úplnosti a důkladnosti povede k sestavení transakčních tabulek, jako je tomu například v pracích profesora Seligmana.⁸ Právě díky inspiraci od profesora Seligmana jsem dokázal odhalit ty nejsložitější a nejpodrobnější pravidla kuly. Metoda převodu informací (pokud je to možné) na diagramy nebo souhrnné tabulky by se měla uplatňovat při zkoumání v podstatě všech aspektů domorodého života. Všechny typy ekonomických transakcí lze analyzovat tak, že budeme sledovat skutečné související případy a zaznamenávat je do synoptického diagramu. Také pro všechny dary, které jsou v dané společnosti tradiční, je třeba sestavit tabulku. Dále by měl být zpracován přehled společenských, obřadných a ekonomických definic každého předmětu. Graficky se mohou zpracovat také systémy magických obřadů, typy právních aktů a další jevy, přičemž každý zápis lze synopticky definovat pod celou řadou nadpisů. Kromě toho je k dispozici samozřejmě také genealogický přehled každé komunity, který je třeba důkladně prostudovat, dále rozsáhlé mapy, plány a diagramy odrážející vlastnictví půdy, lovecké a rybářské výsady atd. – to vše jsou základní dokumenty etnografického výzkumu.

Genealogie je v podstatě synoptický přehled řady souvisejících příbuzenských vztahů. Její hodnota pro výzkum tkví v tom, že umožňuje badateli, aby otázky, které si klade sám abstraktně, mohl položit v konkrétní formě domorodému informátorovi. Má navíc také dokumentární hodnotu, protože obsahuje velké množství ověřených údajů seskupených podle přirozených vazeb. Synoptický diagram magie plní stejnou funkci. Používal jsem ho jako nástroj výzkumu, když jsem chtěl například zjistit podrobnosti ohledně magické moci. Měl jsem ho před sebou a mohl jsem snadno a pohodlně procházet položku po položce a zapisovat relevantní praktiky a názory ke každé z nich. Odpověď na můj abstraktní problém jsem pak získal pomocí obecného úsudku ze všech jednotlivých případů.

Tento postup je popsán v kapitolách XVII a XVIII.⁹ Nemohu zde toto téma dále rozebírat. Taková diskuse by si vyžadovala, abychom objasnili některé další rozdíly, např. mezi schématem konkrétních reálných údajů, jako je genealogie, a schématem shrnujícím hlavní rámec nějakého zvyku nebo víry, jako je např. schéma magického systému.

Vraťme se ještě k tématu metodické otevřenosti zmíněné v části II. Chtěl bych dodat, že prezentování dat v konkrétní a tabulkové podobě je třeba uplatnit nejprve na samotného etnografa. Má-li si získat důvěru, je etnograf povinen jasně a výstižně a v tabulkové podobě ukázat, co jsou jeho vlastní přímá pozorování a co nepřímé informace, protože tyto dvě skupiny tvoří základ jeho zprávy. Tabulka na následující straně poslouží jako ukázka takového postupu a pomůže čtenáři získat obrázek o důvěryhodnosti tvrzení, která si chce ověřit. Díky této tabulce a mnoha dalším odkazům v textu ohledně toho, jakým způsobem, za jakých podmínek a s jakou mírou přesnosti jsem dospěl ke konkrétní informaci, doufám nebudou žádné pochybnosti o zdrojích této knihy.

Chronologický přehled událostí v oblasti Kula, kterých se účastnil autor:

PRVNÍ EXPEDICE, srpen 1914 – březen 1915

Březen 1915. Ve vesnici Dikoyas (ostrov Woodlark) spatřeno několik obřadů rituálních obětí. Získány předběžné informace.

DRUHÁ EXPEDICE, květen 1915 – květen 1916

Červen 1915. Návštěva kabigidoya přijíždí z Vakuty do Kiriwiny. Zaznamenáno její kotvení v Kavatarii a muži spatřeni v Omarakaně, kde byly také shromážděny informace.

Červenec 1915. Několik skupin ze země Kitava na pláži v Kaulukubě. Lidé vyslechnuti v Omarakaně. V tomto období shromážděno mnoho informací.

Září 1915. Neúspěšný pokus o plavbu do Kitavy s To'uluwou, náčelníkem v Omarakaně.

Říjen – listopad 1915. Zaznamenán odjezd tří expedic z Kiriwiny do Kitavy. To'uluwa pokaždé přiváží domů úlovek mwali (mušlí).

Listopad 1915 – březen 1916. Přípravy na velkou expedici z Kiriwiny na ostrovy Marshall Bennett. Stavba kánoe, oprava kánoe, výroba plachet v Omarakaně, spuštění, tasasoria na pláži v Kaulukubě. Zároveň probíhá sběr informací o expedici a souvisejících aspektech. Získány některé magické texty o stavbě kánoí a dalších magických systémech kuly.

TŘETÍ EXPEDICE, říjen 1917 – říjen 1918

Listopad 1917 – prosinec 1917. Pevninská část kuly, informace získány v Tukwaukwa.

Prosinec – únor 1918. Výpravy z Kitavy přijíždějí do Wawely. Sběr informací o yoyova. Získány informace o magii a kouzlech Kaygau.

Březen 1918. Přípravy v Sanaroe; přípravy na ostrovech Amphlett, flotila Dobuanů připlová na Amphletty. Sledování výpravy uvalaku z Dobu do Boyowy.

Duben 1918. Jejich příjezd, přijetí v Sinaketě, výměny kula, velké mezikmenové setkání. Získány některé magické formule.

Květen 1918. Výprava z Kitavy spatřena ve Vakutě.

Červen – červenec 1918. V Omarakaně ověřeny a rozšířeny informace o magii kula a zvycích, zejména s ohledem na východní větve.

Srpen – září 1918. V Sinaketa získány magické texty.

Říjen 1918. Informace získány od řady domorodců v Dobu a v oblasti jižních Massimů (přezkoumány v Samarai).

Jako shrnutí hlavního metodického postupu je třeba uvést, že každý úkaz by měl být prostudován v co největší možné šíři svých konkrétních projevů a prostřednictvím uceleného výzkumu všech

detailních příkladů. Výsledky by pokud možno měly být shrnuty formou nějakého synoptického schématu, které pak poslouží jako nástroj výzkumu a zároveň bude prezentováno jako etnologický dokument. Pomocí těchto dokumentů a výše popsaného výzkumu zaznamenaných skutečností lze sestavit jasný náčrt rámce domorodé kultury v nejširším smyslu i složení celé společnosti. Tuto metodu lze nazvat metodou statistické dokumentace pomocí konkrétních důkazů.

VII

Není třeba dodávat, že v tomto ohledu vědecká terénní práce daleko předčí i ty nejlepší amatérské výkony. Je tu ovšem jedna věc, ve které amatéři často excelují. Vynikají v prezentaci důvěrných doteků domorodého života, ve zprostředkování takových jeho aspektů, se kterými se lze obeznámit jedině blízkým dlouhodobým kontaktem s původními obyvateli. Určité výstupy vědecké práce – zejména té, které se říká „výzkumná“, nám dávají takřkajíc vynikající kostru kmenového uspořádání, ale už ne svaly a krev. Dozvíme se mnoho o systému jejich společnosti, ale to nám neumožňuje vidět nebo představit si reálné projevy lidského života, hladký tok každodenních úkonů ani jeho občasně vzrušující zčeření o slavnostech nebo při nějaké jednotlivé mimořádné události. Když zpracováváme pravidla a zásady domorodých zvyků a na základě sběru dat pro ně zjišťujeme konkrétní zákonitosti, uvědomíme si, že sama tato přesnost je skutečnému životu cizí, protože ten se nikdy přísně nedrží žádných pravidel. Je tedy nutné pozorovat také způsob, jakým se ten který zvyk vykonává, chování domorodců při dodržování oněch pravidel, které etnograf tak přesně formuloval, i výjimky z pravidel, jež se u sociologických jevů téměř vždy vyskytují.

Pokud se všechny závěry zakládají pouze na tvrzeních dotazovaných osob nebo jsou vyvozeny z objektivních dokumentů, je ovšem nemožné doplnit je aktuálně pozorovanými údaji o skutečném chování. A právě proto některé práce amatérů, kteří mezi domorodci pobývají dlouhodobě, např. vzdělaných obchodníků, plantážníků, zdravotníků, úředníků a v neposlední řadě těch pár inteligentních a nepředpojatých misionářů, kterým etnografie tak mnoho dluží, překonávají ve výstižnosti a sugestivnosti většinu čistě vědeckých zpráv. Pokud však školený terénní pracovník žije v podmínkách, jak jsme je popsali výše, je v daleko lepším postavení ohledně opravdového kontaktu s domorodci než kterýkoliv jiný bílý usedlík. Protože z těch ani jeden nežije (až na velmi krátká období) přímo v domorodé vesnici a všichni se věnují svým vlastním záležitostem, které zabírají značnou část jejich času. Navíc jestliže takový usedlík naváže aktivní styky s domorodcem jako obchodník, misionář nebo úředník, pokud jej má změnit, ovlivnit nebo využít, pak už sama tato okolnost znemožňuje opravdové nezaujaté pozorování a už předem vylučuje naprostou upřímnost, alespoň v případě misionářů a úředníků.

Pokud žijete ve vesnici a nemáte na práci nic jiného než sledovat život původních obyvatel, vidíte jejich zvyky, rituály a transakce znovu a znovu, vidíte příklady jejich víry, jak jí skutečně žijí, kostra abstraktní stavby brzy zaplní masem a krví skutečného domorodého života. Proto etnograf pracující za výše popsaných podmínek může k holému náčrtu kmenového uspořádání dodat něco podstatné, může jej doplnit všemi těmi detaily chování, prostředím a průvodními jevy. Dokáže v každém případě stanovit, zda je nějaký akt veřejný, nebo soukromý; jak probíhá a jak vypadá veřejné shromáždění; je schopen posoudit, zda je událost běžná, nebo jedinečná a vzrušující; zda domorodci vnášejí do určitého aktu velký díl duchovnosti, nebo jej vykonávají pro zábavu; jestli něco dělají ledabyly, nebo s velkým zaujetím a odhodláním.

Jinými slovy, existuje celá řada významných jevů, které nemohou být zaznamenány dotazováním, ale musí být pozorovány v jejich průběhu. Nazvěme je nezměřitelné veličiny skutečného života. Patří sem takové věci jako rutina pracovního dne člověka, detaily jeho péče o tělo nebo příprava a konzumace jídla; tón konverzace a společenského života u vesnického ohně, existence silného přátelství nebo animozity, sympatií a antipatií mezi lidmi; nenápadný, přesto patrný způsob, jakým se v chování jednotlivce odráží jeho marnivost a ctižádost a jak na ně reaguje okolí. Všechny tyto skutečnosti mohou a měly by být vědecky formulovány a zaznamenány, ale je nutné, aby se to

nedělalo povrchní registraci detailů, což je obvyklá praxe neškolených pozorovatelů, ale se snahou proniknout do postojů, které jsou těmito detaily vyjádřeny. A právě z tohoto důvodu práce vědecky školených pozorovatelů, jakmile se vážně zaměří na studium tohoto aspektu, přinese, jak věřím, výsledky mimořádné hodnoty.

Skutečně, pokud máme na paměti, že tato nezměřitelná, přesto důležitá fakta opravdového života jsou součástí reálného jádra společenského tkaniva, že jsou v nich vetkány nespočetné nitky, které drží pohromadě rodinu, klan, vesnickou komunitu, kmen – pak se jejich význam stane jasným. Více vykrystalizovaná sociální pojiva, jako jsou určité rituální, ekonomické nebo právní povinnosti, závazky, obřadné dary a formální znamení úcty, jsou sice pro toho, kdo je studuje, stejně důležité, ale sami zainteresovaní jedinci je jistě pociťují méně silně. Kdybychom to měli vztáhnout na sebe, všichni víme, že „rodinný život“ pro nás znamená především atmosféru domova, všechny ty nespočetné malé akty a pozornosti, kterými se vyjadřuje náklonnost a vzájemný zájem, ty malé preference a malé antipatie, které vytvářejí intimitu. Že po této osobě budeme možná dědit a jiné zase budeme muset kráčet za pohřebním vozem, to sice patří k definici „rodiny“ a „rodinného života“ z pohledu sociologie, ale tyto skutečnosti obvykle stojí daleko v pozadí, když si jako jednotlivci uvědomíme, čím pro nás rodina doopravdy je.

Přesně to samé platí i pro domorodou komunitu, a pokud etnograf chce čtenáři přiblížit skutečný život původních obyvatel, nesmí to v žádném případě zanedbat. Ani jeden aspekt, intimní či právní, by se neměl přehlížet. A přece v etnografických pracích zpravidla nenacházíme oba, ale buď jeden, nebo druhý, přičemž ten intimní skoro nikdy nebyl řádně pojednán. Ve všech společenských vztazích – mezi obyčejnými příslušníky jednoho kmene, mezi nepřátelskými nebo přátelskými členy různých kmenů, při shromážděních kvůli jakékoliv společenské záležitosti – vždy je tu přítomna i tato intimní stránka, která se projevuje v typických detailech vzájemného styku, ve stylu jejich chování v přítomnosti toho druhého. Tato stránka se liší od ustáleného, vykrystalizovaného právního rámce vztahů a má nárok na to, aby se studovala a popsala.

Zrovna tak, když studujeme osobité akty kmenového života, jako jsou obřady, rituály, slavnosti atd., musí být vedle popisu těchto událostí uvedeny i detaily o stylu chování. Jak je to důležité, můžeme doložit na jednom příkladu. Mnoho bylo řečeno a napsáno o pozůstatcích minulosti, přežitcích. Ovšem nic nevyjadřuje přežitost nějakého aktu tak dobře jako právě průvodní chování jeho účastníků, způsob, jakým se vykonává. Vezměme si jakýkoliv příklad z naší vlastní kultury – ať už je to okázalost a lesk nějakého státního ceremoniálu, nebo nějaký pitoreskní zvyk, který dodržují pouliční rošťáci – jeho „popis“ vám neřekne, zda daný rituál stále naplno žije v srdcích těch, kdo jej vykonávají, nebo při něm asistují, nebo zda jej považují za něco přežitého, co udržují při životě jenom kvůli tradici. Ovšem pozorujte a soustřeďte se na chování účastníků, a stupeň vitality aktu bude hned jasný. Není pochyb, že způsob a typ chování pozorovaný při provádění nějakého aktu je ze všech aspektů sociologické nebo psychologické analýzy nejdůležitější. Chování je opravdu fakt, a to fakt relevantní a takový, který lze zaznamenat. A skutečně pošetilý a krátkozraký by byl vědec, který by prošel kolem celé třídy jevů připravených k sebrání, a nechal je ležet – i kdyby v daný moment neviděl, jak by se daly teoreticky využít.

Pokud jde o konkrétní metodu pozorování a zaznamenávání těchto nezměřitelných veličin skutečného života a typického chování v terénu, je nesporné, že osobní chyby při pozorování sem vstupují výrazněji než při shromažďování jasně vyhraněných etnografických údajů. Ovšem i tady musí být hlavní snahou nechat fakta mluvit za sebe. Když při každodenním obcházení vesnice zjistíme, že určité malé příhody, charakteristické formy konverzace, přijímání potravy nebo vykonávání práce (viz například obrázek III) se vyskytují znovu a znovu, měly by být zachyceny okamžitě. Rovněž důležité je, aby sběr a zaznamenávání dojmů začaly hned zkraje práce v dané oblasti. Protože určitých jemných zvláštností, které zapůsobí, pokud jsou nové, si přestáváme všimnout, jakmile se stanou povědomými. Jiné zase můžeme vnímat jenom tehdy, když už lépe známe místní podmínky. Etnografický deník, systematicky vedený po celé období práce v dané oblasti, bude ideálním nástrojem

takového studia. A pokud si etnograf bude vedle běžných a typických věcí pečlivě zaznamenávat drobné i výraznější odchylky, bude schopen označit dva extrémy, mezi nimiž probíhá to normální. Při pozorování obřadů nebo jiných kmenových událostí, jako je například výjev na obrázku IV, je nutno nejen zachytit ty procedury a detaily, které jsou tradicí a zvykem předepsány jako podstatná část daného aktu, ale etnograf musí pečlivě a přesně, jeden po druhém, zaznamenat také činy aktérů a diváků. Když na chvíli zapomene, že zná a chápe strukturu daného obřadu a co se jím sleduje, může se ocitnout jednoduše uprostřed shromáždění lidských bytostí, které se chovají vážně nebo vesele, se seriózním soustředěním nebo s unuděnou povrchností, které jsou buď ve stejné náladě, jak je vidí každý den, nebo na nejvyšším bodu vzrušení, a tak dále, a tak podobně. Když svou pozornost bude soustavně upírat na tuto stránku kmenového života, když se bude permanentně snažit o její zachycení a vyjádření jakožto reálného faktu, najde si do svých poznámek značné množství spolehlivého a působivého materiálu. Bude schopen „zasadit“ daný akt na pravé místo v kmenovém životě, to znamená ukázat, zda je výjimečný, nebo všední, zda se při něm domorodci chovají běžně, nebo se celé jejich chování mění. A také bude schopen tlumočit to svým čtenářům jasným, přesvědčivým způsobem.

Na druhé straně, v tomto typu práce je dobré, když etnograf někdy odloží fotoaparát, poznámkový blok a pero a sám se zapojí do dění. Může se přidat k hrám domorodců, může je následovat na jejich návštěvách a procházkách, sednout si s nimi, poslouchat a zapojit se do konverzace. Nejsem si jistý, jestli je tohle pro každého stejně snadné – slovanská povaha je možná přizpůsobivější a přírodnější než povaha Západoevropana – ale zatím co míra úspěchu může být různá, pokus může učinit každý. Z takových ponorů do života původních obyvatel – a podnikal jsem je často nejen ze studijních důvodů, ale protože každý potřebuje lidskou společnost – jsem si odnesl zřetelný pocit, že jejich chování, jejich způsob bytí při kmenových stycích všeho druhu se pro mne stal transparentnějším a pochopitelnějším než dříve. Všechny tyto metodologické poznámky budou opět doloženy na příkladech dále v knize.

VIII

Konečně přejdeme k třetímu a poslednímu cíli terénní vědecké práce, k poslednímu typu jevu, který by měl být zaznamenán, abychom získali úplný a adekvátní obraz domorodé kultury. Kromě stabilního nástinu kmenového uspořádání a vyhraněných kulturních rysů, to znamená kostry, kromě údajů o každodenním životě a běžném chování, což jsou takřikajíc maso a krev, je nutné ještě zaznamenat ducha – tedy názory, mínění a řečový projev domorodců. Protože v každém jednotlivém aktu kmenového života je, za prvé, rutina předepsaná zvyky a tradicemi, pak způsob, jakým se akt provádí, a konečně jeho výklad, zahrnující smýšlení domorodců. Člověk, který se podrobuje různým zvykovým povinnostem a dodržuje jejich tradiční průběh, tak jedná, protože je pobízen jistými impulzy, doprovázen určitými pocity a veden jistými ideami. Tyto ideje, pocity a impulzy jsou tvarovány a podmíněny kulturou, ve které je nacházíme, jsou tedy etnickou zvláštností dané společnosti. Proto je třeba pokusit se studovat je a zaznamenat.

Ale je to vůbec možné? Nejsou tyto subjektivní stavy příliš prchavé a beztvaré? A i za předpokladu, že lidé obvykle v souvislosti s vykonáváním tradičních zvyků opravdu něco cítí, na něco myslí a zažívají určité psychické stavy, většina z nich jistě není schopna formulovat je, převést do řeči. Tento poslední problém si musíme samozřejmě připustit: při studiu faktů sociální psychologie může být opravdovým gordickým uzlem. Aníž bych se pokusil tento uzel rozetnout nebo rozvázat, tedy vyřešit jej teoreticky, a aniž bych dále vstupoval na pole všeobecné metodologie, pustím se hned do otázky praktických prostředků k překonání některých souvisejících těžkostí.

V první řadě je nutné stanovit, že tady musíme studovat stereotypní způsoby myšlení a cítění. Jako sociology nás nezajímá, co A nebo B cítí jako jednotlivci, v jednotlivých případech jejich osobních zážitků. Zajímá nás pouze to, co cítí jakožto členové dané komunity. V tomto postavení pak jejich duševní stavy získávají určitý punc, stávají se stereotypními účinkem institucí, ve kterých

žijí, vlivem tradice a folklóru, účinkem samotného prostředku myšlení, to jest jazyka. Společenské a kulturní prostředí, ve kterém se pohybují, je nutí myslet a cítit jistým způsobem. A tak muž, který žije v polyandrické komunitě, nemůže zakoušet stejné pocity žárlivosti jako striktní monogamista, ačkoliv nějaké prvky žárlivosti mu nebudou zcela neznámé. Muž, který žije v oblasti obchodního systému kula, nemůže být nastalo a sentimentálně připoután k některému svému majetku, i když si jej cení ze všeho nejvíc. To jsou jen hrubé příklady, lepší uvedeme dále v textu knihy.

Takže třetí příkazání terénní práce zní: Zjisti typické způsoby myšlení a cítění vztahující se na instituce a kulturu dané oblasti a formuluj výsledky co nejpresvědčivěji. Jaká bude metoda? Nejlepší etnografičtí autoři – sem patří opět cambridgeská škola s Haddonem, Riversem a Seligmanem, které řadíme mezi nejlepší anglické etnografy – se vždy snažili výroky největší důležitosti citovat slovo od slova. Uvádějí také termíny domorodé klasifikace; sociologické, psychologické a výrobní termini technici a podávají verbální formu domorodého myšlení tak přesně, jak jen dovedou. Ještě o krok dál může v tomto směru postoupit etnograf, který si do jisté míry osvojí domorodý jazyk a dokáže ho použít jako nástroj bádání. Když jsem uplatňoval kiriwinštinu, zprvu jsem si zapisoval rovnou překlad výroků. Byla v tom ale potíž: překlad často obral text o všechny významné charakteristiky, takže jsem postupně přešel k zapisování důležitých frází tak, jak byly řečeny – v domorodém jazyce. Jak se moje znalost jazyka zlepšovala, zaznamenával jsem si více a více v kiriwinštině, až nakonec jsem v tom jazyce zapisoval úplně všechno, slovo od slova každý výrok. Jakmile jsem dospěl do tohoto bodu, poznal jsem, že takto zároveň získávám hojný lingvistický materiál a sérii etnografických dokumentů, které by měly být nejen použity k napsání mé zprávy, ale také reprodukovány tak, jak jsem je zachytil.¹⁰ Tento corpus inscriptionum Kiriwiniensium mohu využít nejen já, ale všichni ti, kdo díky lepší schopnosti interpretovat je mohou objevit aspekty, které unikly mé pozornosti – právě tak jako jiná díla tvoří základ různých interpretací starověkých a prehistorických kultur; jenomže tyto etnografické zápisy jsou všechny rozluštitelné a jasné, skoro všechny byly plně a jednoznačně přeložené a prověřené z různých domorodých žijících zdrojů.

Na tomto místě není třeba se o daném předmětu dál šířit, protože dále v knize je mu věnována celá jedna kapitola (kapitola XVIII), kde jsou uvedeny i příklady textů v domorodém jazyce. Zmíněný Corpus bude samozřejmě vydán samostatně později.

IX

Naše úvahy tak naznačují, že k cíli etnografické práce v terénu se musíme přibližovat třemi cestami:

1. Organizace kmene a anatomie jeho kultury musí být zachyceny v konzistentním, srozumitelném nástinu. Prostředkem, jak takový nástin podat, je metoda konkrétní, statistické dokumentace.
2. V tomto rámci je třeba zaznamenat všechny nezměřitelné veličiny skutečného života a také typ chování. Tyto informace musí být shromážděny detailním pozorováním v blízkém kontaktu s domorodci, formou jakéhosi etnografického deníku.
3. Sběrka etnografických výpovědí, charakteristických příběhů, typických řečových projevů, folklórních prvků a zaklínacích formulí musí být zpracována jako corpus inscriptionum, jako dokumenty domorodé mentality.

Tyto tři přístupové linie vedou ke konečnému cíli, který by etnograf nikdy neměl ztratit ze zřetele. Tímto cílem je, stručně řečeno, uchopit hledisko domorodce, jeho vztah k životu, uvědomit si jeho vidění jeho světa. Musíme studovat člověka a to, co se ho týká nejdůvěrněji, to jest, jak je ovlivňován životem. V každé kultuře jsou hodnoty mírně odlišné: lidé aspirují na rozdílné cíle, řídí se rozdílnými podněty, touží po rozdílných formách štěstí. V každé kultuře nacházíme odlišné instituce, kterými člověk sleduje své životní zájmy, odlišné zvyky, kterými uspokojuje své touhy, odlišné kódy práva a morálky, které odměňují jeho ctnosti a trestají jeho selhání. Studovat instituce, zvyky a pravidla či studovat chování a mentalitu bez osobní touhy pocítit, čím tito lidé žijí, uvědomit si

podstatu jejich štěstí – to podle mého názoru znamená nechat si ujít největší odměnu, v jakou můžeme doufat při studiu člověka.

Tato obecná tvrzení budeme ilustrovat v následujících kapitolách. Uvidíme tam domorodého člověka v úsilí uspokojit určité touhy, dospět ke svému druhu hodnot, sledovat vlastní linii společenské ambice. Uvidíme, jak ho tradice hrdinských činů přivádí k nebezpečným a obtížným podnikům, uvidíme, jak následuje vábení své vlastní fantazie. Možná, že se při čtení záznamu těchto nám vzdálených zvyků náhle vynoří pocit solidarity s jeho úsilím a ambicemi. Možná, že odhalíme lidskou mentalitu a přiblížíme se k postoji, který jsme nikdy předtím nechápali. Možná, že uvědomění si lidské podstaty v podobě pro nás velmi vzdálené a cizí osvětlí i naši vlastní podstatu.

Takto, a jen tímto způsobem ospravedlníme pocit, že domorodým obyvatelům, jejich institucím a zvykům stálo za to porozumět, že jsme získali z kuly jakýsi profit.

1 V jazyce motu se tyto cesty nazývají hiri. Velmi jasně a podrobně je popsal kapitán F. Barton v knize *The Melanesians of British New Guinea*, C. G. Seligman, Cambridge, 1910, kap. VIII.

2 Srov. *The Mailu*, B. Malinowski, v *Transactions of the R. Society of S. Australia*, 1915; kap. IV, str. 612 až 629.

3 Viz též kap. XL.

4 Z hlediska metodologie vděčíme za zavedení skutečně vědeckého přístupu k tématu cambridgeské školy antropologie. Zejména v dílech Haddona, Riverse a Seligmana se zcela jasně odlišuje mezi dedukcí a pozorováním a čtenář si může velmi jasně představit podmínky jejich terénní práce.

5 Musím však velmi rychle dodat, že jsem poznal i pár milých výjimek. Zmíním jen své přátele – Billy Hancock z Trobriandských ostrovů, M. Raffael Brudo, obchodník s perlami, a misionář pan M. K. Gilmour.

6 Jak už je ve vědecké terminologii zavedeno, používám výraz etnografie pro empirické a deskriptivní výsledky bádání o člověku a výraz etnologie pro analytické a komparativní teorie.

7 Postoj tohoto legendárního „uznávaného vědce“, který považoval domorodce za bestiální a prosté veškerých zvyků, však není nic v porovnání s jedním současnějším autorem, který po mnoho let žil v úzkém kontaktu s jižními Massimy a řekl o nich: „... Učíme tvory neznalé zákona poslušnosti, učíme nelidské bytosti lásce a divochy, jak se změnit.“ Nebo: „Ve svém jednání se řídí pouze instinkty, sklony a nekontrolovanými vášněmi...“ „Neznalí zákona, nelidští a divocí!“ Větší překroucení skutečnosti by si nikdo nevymyslel, ani kdyby se snažil názory tohoto misionáře parodovat. Citován reverend C. W. Abel z London Missionary Society, *Savage Life in New Guinea*, nedatováno.

8 Například tabulky zobrazující oběh cenných sekyr, tamtéž, str. 531, 532.

9 Kromě přiložené tabulky, která až tak striktně nepatří k typu dokumentů, které mám na mysli, v této knize čtenář nalezne jen několik příkladů synoptických tabulek, např. seznam partnerů kuly zmíněných a analyzovaných v kapitole XIII, část II, dále seznam dárků v kapitole VI, část VI, které nejsou shrnuty v tabulce, ale pouze popsány, synoptické údaje o expedici kula v kapitole XVI a tabulku magické moci kuly v kapitole XVII. Nechtěl jsem vyprávění zatížit příliš mnoha schémata a raději si je nechávám připravené až do úplného zveřejnění své práce.

10 Brzy poté, co jsem si osvojil tento postup, jsem obdržel dopis od A. H. Gardniera, dobře známého egyptologa, který na mě naléhal právě v této záležitosti. Z pohledu egyptologa viděl ohromné možnosti pro etnografa získat podobné množství písemných zdrojů, jako nám byly zachovány ze starověkých kultur, včetně možnosti osvětlit je pomocí osobních znalostí úplného života těchto kultur.

Obrázek I.
Etnografův stan na pláži Nu'agasi

Obrázek II.
Náčelníkova chata *lisiga* v Omakaraně

Obrázek III.
Ulice Kasana'i (Inkiriwina, ostrov Trobriand)

Obrázek IV.
Výjev v Yourawotu (Trobriands)